

ATATÜRK ve TARİH*

Zeki Arıkan

XVI. Yüzyıl ortalarında, İmparator Ferdinand'ın elçisi olarak uzun süre İstanbul'da kalmış olan Busbecq; "*Devlet adamlarının ehliyet ve liyakatinin*" uzun vadeli planlarıyla ölçülmesi gerektiğini vurgulamaktadır(1). Atatürk'ün kısaca Türkiye Cumhuriyeti denilen büyük eseri, böyle uzun vadeli bir planın ve programın sonucudur. Çünkü O'nun 1922'de kazandığı büyük zafer, çağdaş, laik bir yapının mayasını, harcını oluşturmuştur. Tarih, bu büyük insanın düşünce ve eylemlerine yön veren, karmaşık sorunların çözümüne katkıda bulunan bir nitelik taşımaktadır dersek, sanırım yanlış olmaz.

Klasik anlamda bir tarihçi olmayan, tarih yazmaktan çok tarih yapan (2) Atatürk'ün tarih, arkeoloji, antropoloji gibi bilim dallarına "*tutku*" derecesinde bir ilgi duyduğunu biliyoruz (3). Kaldı ki, O'nun düşünce yapısını etkileyen eserler arasında sözkonusu bilim dallarıyla ilgili olan kitaplar önemli bir sayı tutmaktadır (4). *Türk Tarihinin Anahatları* ile ortaokul ve liseler için 1930'larda hazırlanan tarih kitaplarının yazılışına bir takım bölümleri eliyle düzeltecek kadar katkıda bulunmuştur. O'nun tarihe ilgisi bunlarla sınırlı kalmamış, özellikle 1928'den sonra Türkiye'deki tarih çalışmalarını Atatürk doğrudan doğruya örgütlemiş ve yönlendirmiştir. Dönemin tanıkları, Atatürk'ün anılan yıldan başlamak üzere, tarih çalışmalarına giderek artan bir ilgi gösterdiğini belirtmektedirler. Ders kitaplarından başka, bütün tarih kitaplarının toplanarak incelenmesi, yabancı yayınların izlenmesi, bir kütüphane kurulması, tarihle uğraşanlarla görüş alışverişinde bulunulması bütün bu çabaların ayrıntıları olarak görülmektedir(5).

Bütün bu çabaların İslamcı, Hanedancı ve Turancı bir tarih anlayışı yerine, ulusal bir tarih bilinci yaratmaya yönelik olduğuna şüphe yoktur. Bu bakımdan Atatürk aynı zamanda esası Türk Milleti'nin büyük uygarlıklar kurmuş çok eski bir ulus olduğu görüşüne dayanan ve Türk Tarih Tezi olarak bilinen yeni bir tarih görüşünün de mimarı olmuştur(6). Cumhuriyet gazetesinin, Cumhuriyetin 10. Yılı ekinde, "İnkılapçı Türk'ün Tarihi Telakkisi" şöyle açıklanmaktadır:

"İnkılap Türkiye'sinin tarih telakkisi, hareket noktası olarak Türk Milleti'nin tarih sahnesine çıkışının mihver ve barış noktası olarak da büyük milletin insanlık tarihinde oynadığı ve oynamakta olduğu medeniyet rolünü almıştır.

Yeni tarih telakkimiz, bizi milletimizin öz kaynaklarına götüren ve onun cihan içindeki seyrini anlatan ışıklı bir kavrayıştır. Bize Türk Tarihi'yle insanlık tarihinin birbiriyle olan karşılıklı ve içli-dışlı münasebetlerini bir bütün halinde verir".

Türk Tarih Kurumu'nun kurulması, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin temellerinin atılması Türk Tarih Tezi'nin bilimsel açıklamasını ve yorumunu yapacak bir altyapının oluşturulmasına dönük çalışmalardır(7). Ancak, bütün bunların ötesinde bütün ülkeyi kapsayan Halkevleri'ndeki etkinliklerle Türkiye'de ilk kez tarih çalışmaları sözün tam anlamıyla halka inmiş ve geniş kitleleri ilgilendiren bir anlam ve içerik kazanmıştır. Bunun bir sonucu olarak Anadolu'nun belli başlı kent merkezlerinde öğretmen, memur, doktor, mühendis, yargıç ya da halktan birilerinin katılımlarıyla yürütülen tarih araştırmaları, yerel kültür varlığımızın açıklanmasına ve tutarlı bir tarih bilincinin oluşmasına ortam hazırlamıştır(8). Bu çerçeveyi çizdikten sonra, şimdi biraz geriye dönelim:

Atatürk'ün tarihle bu kadar yakından ilgilenmesi elbette nedensiz değildi. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu bir tarihsel anlayış üzerine paylaşılmış, daha doğrusu bölüştürülmüştür(9). 1918 yılına kadar, devletlerarası ilişkilerde fetih hakkı geçerli sayılmıştır; fakat, büyük savaşın bitiminde bu fetih hakkı anlayışı zayıflamıştır. Dünya haritasının bundan böyle fetih ilkesine göre değil, Wilson Prensipleri bağlamında milliyetler esasına göre düzenlenmesi düşüncesi yayılmaya başladı(10). Böyle olunca, Osmanlı topraklarına göz diken devletler bu ilke çerçevesinde Anadolu'da hak iddia etmeye başladılar. Yunanlılar, Batı Anadolu'nun sözde Helenliğini kanıtlamak için uydurma istatistikler düzenledikleri gibi, uygarlık kanıtlarını da sayıp dökmeye başladılar. İtalyanlar, eski Romalılar'ın torunları olarak ortaya çıkmaya başladılar. Fransızlar Haçlı Seferleri'nden sonra doğuda bir Frank Krallığı'nın kurulmuş olmasından yola çıkarak, Güney Anadolu'yu işgal etmişlerdi. Fransız gazete ve dergilerinde çıkan yığınla yazılarda, Fransızlar'ın doğudaki "tarihsel haklarından" söz edilmektedir (11). Sözün kısası, bunların hepsi tarihe dayanmak suretiyle, Türkiye'nin paylaşılmasını haklı göstermeye çalışıyorlardı (12).

Öte yandan Türkler'in adam olamayacakları, uygarlaşamayacakları, insanlığa ve uygarlığa şimdiye kadar hiç bir katkıda bulunmadıkları, yönetimleri

altındaki halkları ezdikleri, bu nedenle Asya'nın bozkırlarına sürülmeleri gerektiği o günlerde dünya kamuoyunu etkilemek için yürütülen zehirli bir propogandanın özünü oluşturuyordu (13). Ara sıra şurada burada lehimize söylenen sözler, bu korkunç propoganda kasırgası içinde kaybolup gidiyordu. Daha da geriye gidecek olursak diyebiliriz ki, batıda Türklere karşı yürütülen olumsuz propoganda bütün XIX. yüzyılı kaplamış ve XX. yüzyıla taşmıştı. Türkler aleyhindeki savlar, Lloyd George ve Georges Clemenceau'nun imzalarını taşıyan metinlerde resmileşmiştir. Lloyd Georges, Türkleri Kızılderiilere benzetmiştir. Clemenceau ise, Türklerin bağımsız bir devlet kuracak yetenekte olmadığını, ancak Orta Anadolu'nun bir kaç vilayetinde yarı sömürge halinde yönetilmeye layık olduklarını ileri sürmüştür (14).

Batının ortaya attığı yeni tarih anlayışı, yüzyıllarca Türklerle iç içe, yan yana yaşamış olan Hıristiyan ve Müslüman topluluklar tarafından da desteklenmiş ve bunların da imparatorluktan kopma çabası içine girdikleri görülmüştür (15).

Mondros Mütarekesi'nden sonra kurulmaya başlayan Müdafaa-i Hukuk Dernekleri ilk iş olarak bu yolda çalışmaya başladılar ve buldukları yerlerde Türklerin çoğunlukta olduğunu kanıtlamaya koyuldular(16). Dahası, Cami (Baykurt), Anadolu'nun orta bölümünde Konya, Karaman, Kayseri, Göller Bölgesinde yaşayan ve öz Türkçe konuşan Hıristiyanların Türk kökenli oldukları tezini savundu (17).

Milli Mücadele, Türklere karşı yürütülen iddiaları boşa çıkardı. Osmanlı imparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde yeni bir devlet kuruldu. Ancak Atatürk'ün kafasında bu iddialar, o haksız yargılar, tarihin bu biçimde tahrif edilmesi silinmemiştir (18). İşte Atatürk'ün tarihe olan yakın ilgisini, tarih çalışmalarını yönlendirmesini, Türk Tarih Tezi'nin oluşmasına öncülük etmesini, bu çerçevede değerlendirmek gerekir. 1923'te İstanbul Üniversitesi (Darülfünun) Edebiyat Fakültesi'nce Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya fahri profesörlük payesi verilmişti. Bunun beratını getiren heyete onun "Tarihçilerle çok konuşacağız" demesi dikkât çekicidir(19).

Atatürk, Milli Mücadele'yi ateşlediği andan başlayarak söz konusu yalanları, iddiaları çürütmeye çalışmıştır. Bunu yaparken ulusa güven duygusu aşılamaktan geri kalmadı. 28 Aralık 1919 tarihinde Ankara ileri gelenleriyle yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

"Milletimizin kabiliyetsiz olmadığı tarihen ve mantıkan sabittir...Avrupa

devletleri mütarekeden önce ve mütareke anında..kendi milli hududu içinde yaşamaya layık bir Türkiye kabul etmişlerdir. Aradan bir sene geçmeden nasıl oluyor da bir millet zalim ve kabiliyetsiz oluyor. Bundan dolayı hayat hakkından mahrum edilmek isteniyor"(20). Fakat, doğrusunu söylemek gerekirse mütarekeden beri arka arkaya gelen hükümetlerin kusurlu ve akılsızca hareketleri aleyhimizeki yanlış düşüncelerin kökleşmesine neden olmuştur. Sözelimi Tefik Paşa, vatanın bir kısmını Ermenistan'a katmakta bir sakınca görmüyordu. Ferit Paşa resmi demeçlerinde Doğu Anadolu'da geniş bir Ermenistan özerkliğinden söz ettiği gibi, Paris'te güney sınırlarımızın Toros olabileceğini söylemişti. Çünkü Toros'un güneyindeki halkın Arapça konuştuğunu sanıyor ve Toroslardan Antakya'ya kadar olan bölgede Türklerin oturduğunu ve " bin seneden beri Türk kanıyla yoğrulmuş olduğunu bilmiyordu" (21).

Bütün bunların ötesinde Atatürk'ün Nutuk başta olmak üzere, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, çeşitli yerlerde yapmış olduğu konuşmalardan ve verdiği demeçlerden ortaya çıkan sonuca göre onun" klasik değerlerde bir tarih görüşü vardır"(22). Bu görüş çok genel çizgilerle şöyle özetlenebilir: Doğanın bir parçası olan insanoğlunun yaşamı en geniş anlamda bir çarpışma, bir savaştır. Savaşın amacı başarı, desteği güç, yönetici ögesi de düşüncedir. Tarih, bu düşüncenin ışığı altında insanın geçmişteki hayatını araştıran ve anlatan bir bilimdir(23). Kaldı ki tarihle uğraşanların bir çoğundan farklı olarak edindiği bilgileri bir yük, bir yığın olarak kafasında saklamış değildir. Çünkü o öğrendiklerini kendine özgü bir tarzda, dimağında, kafasında, ruhunda yoğurarak, hayat için değer kazandırarak bir takım sonuçlara erişmiştir(24). Nitekim Atatürk, konuşmalarında tarihsel olaylara sık sık gönderme yaparken bunları "tarih felsefesi" diyebileceğimiz sentetik bir görüşle anlatmakta(25) ; Türk, İslam, Osmanlı ve Dünya Tarihi, kısacası insanlık tarihi üzerinde, çok geniş bir bakış açısından yola çıkarak, dikkate değer çözümlerle bulunmaktadır.

Atatürk, Milli Mücadele'nin ulusal egemenlik ve laik cumhuriyete varışını determinist bir tarih görüşüyle açıklamaktadır(26). Atatürk aynı zamanda ulusça yüklenilen ağır görevin "vatana ve tarihe karşı" ağır bir sorumluluk olduğunun da bilincindeydi(27). Çünkü millet, ancak devletlerin yıkılma ve çökme kargaşaları içinde bilindiği zamanlarda görüldüğü gibi tarihin yazdığı çok önemli ve korkunç günler yaşıyordu(28). Böyle anlarda, talihini ve alın yazısını doğrudan doğruya kendi eline almakta aymazlık gösteren ulusların geleceği karanlık ve felakettir(29). Atatürk, İtilaf Devletleri'nin tarihe, insanlığa ve

uygarlığa karşı büyük bir suç işlediklerini sık sık dile getirmekten geri kalmamıştır. Nitekim 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal edenlerin "azim bir tarihi mesuliyet" altına girmiş bütün devletler katında vurgulamış ve bu haksız işgali "tarihin bugüne kadar kaydetmediği bir suikast" olarak açıklamıştır(30).

Ünlü Fransız tarihçisi Fernand Braudel, tarihi yalnızca insanların yapmadığını, tarihin de insanları biçimlendirdiğini sık sık yinelemiştir. Bu görüşten yola çıkacak olursak, diyebiliriz ki, Atatürk o günlerde içinde bulunduğumuz "kanlı ve kara tehlikelerin" içine tarihin ve olayların sürükleyişiyle sürüklendiğimizi dile getirmiştir(31). Böylece Atatürk, tarihin belirleyici rolüne de işaret etmektedir. Ancak Atatürk tarihin, bir ulusun varlığını ve hakkını hiç bir zaman inkar edemeyeceğini de dile getirmekte, aleyhimize verilen hükümlerin kesinlikle iflas edeceği inancını taşımaktadır(32). Daha Erzurum Kongresi'nde savunduğu bu görüşlerin, Kurtuluş Savaşı'nın ruhunu oluşturduğunu belirtmek gerekir.

Thomas Carlyle, geçen yüzyılda yazdığı *Kahramanlar* (33) adlı eserinde, kahramanlık kültürünün kusursuz denilebilecek bir savunusunu yapar. Ona göre tarih, büyük adamların, kahramanların özgeçmişlerinden başka bir şey değildir. Toplumsal gelişme ve koşulları tamamen bir yana iten Carlyle'e göre, tarihe yön veren, tarihi biçimlendiren, kısaca tarihi yaratan yalnızca kahramanlardır. Bunlar da karşımıza yarı tanrı, peygamber, kral, komutan, filozof, şair vb. olarak çıkarlar. Toplumsal ve ekonomik gelişmeleri göz ardı eden bu tarih anlayışının günümüzde pek anlamı olmasa gerektir. Ancak liderlik ve önderlik sorununun önemini de görmezlikten gelmeye olanak yoktur. Atatürk bu liderlik sorununu dikkate değer bir görüşle şöyle açıklamaktadır:

"Efendiler, tarih, itiraz kabul edilemeyecek bir surette ispat etmiştir ki büyük işlerde başarı için gücü ve yeteneği sarsılmaz bir reisin varlığı pek gereklidir. Bütün devlet adamları umutsuzluk ve güçsüzlük içinde... Bütün ulusun başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı sırada, her vatanperverim diyen binbir kişinin, binbir türlü hareket ve görüş içinde bulunduğu bu kargaşalı zamanda danışmalarla, birçok hatırlı ve nüfuzlu kişilerin sözlerine uyma zorunluluğuna inanmakla... ulaşılması çok güç olan hedefe varılmasına olanak var mıdır? Tarihte böyle amaca ulaşmış bir topluluk gösterilebilir mi? İkincisi, efendiler, ulus, yurt, siyaset ve ordu yönetimiyle hiç bir ilgisi olmamış, yetenekleri görülmemiş, denenmemiş, sözgelimi Erzincanlı bir Nakşi şeyhi ve Mutkili bir aşiret reisi gibi zavallılardan da oluşturulabilecek herhangi bir temsil heyetine söz konusu durum ve görev bırakabilir miydi? Bırakıldığında, memleket ve milleti kurtaracağı dediğimiz zaman, ulusu ve kendimizi aldatmış olmak gibi kötü bir

hataya düşmeyecek miydik”(34). Yine Atatürk bu bağlamda çok önemli bir noktaya işaret etmekte, tarihsel olaylarla kahramanları karşılaştırmalı olarak incelemenin son derece yararlı sonuçlar vereceği üzerinde durmaktadır(35).

Atatürk'ün engin tarih bilgisi yanında tarihsel olayları çözümleme, açıklama ve bunları birbiriyle karşılaştırarak belirli sonuçlara varma yeteneği de o dönemin tarih anlayışının, tarih görüşünün sınırlarını aşmaktadır. Bu konuda bir örnek vermek sanırım bu konuyu aydınlatmak açısından yeterlidir:

Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ikinci günü, içinde bulunduğumuz koşulları ayrıntılı bir biçimde sergileyerek yeni devletin izlemesi gereken temel siyaseti belirlemiştir. Bunu yaparken de Doğu-Batı arasındaki çatışmanın ne gibi sonuçlar doğurduğunu evrensel boyutlar içinde yorumlamış, değerlendirmiş ve açıklamıştır. Atatürk'e göre Doğu ulusları ile Batı uluslarının karşılıklı olarak birbirlerine saldırışları, tarihin sık sık tanık olduğu gibi Doğudan Batıya, Batıdan Doğuya dalga dalga insan akınları, dünya tarihinin belli başlı bir aşamasını oluşturmaktadır. Doğu uluslarının en güçlüsü olarak bilinen Türkler de, İslamdan önce ve İslamdan sonra aynı biçimde dalgalanmalarla Batı'ya doğru sarkarak Avrupa içlerine kadar ilerlemişlerdir. Öte yandan Araplar da güneyden İspanya'ya geçmişler ve Fransa'ya kadar uzanmışlardır. Fakat, her saldırıya karşı her zaman bir karşı saldırı düşünmek gerekir. Karşı saldırıyı önleyecek etkili önlemler alınmazsa saldırıya geçenlerin sonu yenilmek, felakete uğramak ve yok olmaktır. Nitekim Batının Araplara karşı saldırısı acı ve ibret dolu tarihsel bir felaketle başladı. Orada bitmedi. Takip Kuzey Afrika'da da devam etti(36).

Atatürk, Attila'nın, Fransa ve Batı Roma topraklarına kadar yayılan İmparatorluğunu hatırlattıktan sonra sözü Osmanlı İmparatorluğu'na getirmektedir:

"Selçuklu Devleti'nin yıkıntıları üzerinde kurulan Osmanlı Devleti'nin, İstanbul'da Doğu Roma İmparatorluğu'nun yerini aldığı devirlere gözlerimizi çevirelim. Osmanlı padişahları içinde Almanya'yı, Batı Roma'yı ele geçirerek çok büyük bir imparatorluk kurmaya girişmiş bulunanlar vardı. Yine bu padişahlardan biri, bütün İslam dünyasını bir merkeze bağlayıp yönetmeyi düşündü. Bu amaçla Suriye'yi, Mısır'ı ele geçirdi. "Halife" ünvanını aldı. Başka bir padişah ta hem Avrupa'yı ele geçirmek, hem İslam dünyasını egemenliği ve yönetimi altına almak amacını güttü. Fakat Batılıların sürekli saldırıları, İslam uluslarının memnuniyetsizliği ve nihayet cihangirane emellerin aynı sınırlar içinde topladığı çeşitli milliyetler arasındaki bünye ayrılıkları, en sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nu da tarihin sinesine gömmüştür(37).

Öte yandan Osmanlılar yapacakları hareketin kapsamıyla orantılı olarak sakıncılı davranmadıkları için, daha çok duygu ve hırslarının etkisiyle hareket ettiklerinden Viyana'ya kadar gittikleri halde geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Ondan sonra Budapeşte'de de duramadılar. Geri çekildiler. Belgrad'da yenildiler ve çekilmek zorunda bırakıldılar. Balkanları terk ettiler. Rumeli'den çıkarıldılar. Bize içinde henüz düşman bulunan vatanı miras bıraktılar(38). Tarihimizin ilk günlerinden beri devlet ve memleket ne zaman tehlikeye düşmüşse bol kan akıtmaktan geri kalmayan milletimiz, bu defa büyük vatandan arta kalan son kaleye çekilmiş, en son savunmasını yapmaktadır(39). Türk ulusu, bunca yıllar sonra yine bir sınav, hem bu defa en çetin bir sınav karşısında bulunmaktadır" (40).

Osmanlı imparatorluğu kopmuş olmakla birlikte tarihsel zincir kopmayacak, tarihte sık sık görüldüğü gibi Türkler yeni bir devletin temellerini atacaklardır. Ne var ki bu yeni devletin siyaseti, Osmanlı'da görüldüğü gibi kişisel, bulanık ve kararsız olmayacaktır. Atatürk bu çerçevede Osmanlı'nın son yıllarına egemen olan Turancılık ve İslamcılık politikalarının gerçekleşmesinin olanaksızlığına da işaret etmektedir:

"Hiçbir sınıf tanımayarak, dünyada bütün Türkleri bir devlet olarak birleştirmek, ulaşılamayacak bir amaçtır. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylar ile ortaya koyduğu bir gerçektir. Panislamizm... Panturanizm siyasetinin başarıya ulaştığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte rastlanmamaktadır" (41). "O halde dünyanın bugünkü genel koşulları ve yüzyılların kafalarda karakterlerde yerleştirdiği gerçekler karşısında hayalperest olmak kadar büyük yanlıgı olamaz. Tarihin dediği budur, bilimin, aklın, mantığın dediği böyledir" (42). İşte bu noktada Atatürk, yeni devletin tamamen "*milli bir siyaset*" güdeceğini vurgulamakta ve bunun esaslarını da şöyle çizmektedir:

"Milli siyaset dediğim zaman anlatmak istediğim şudur: Ulusal sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup ulusun ve yurdun gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak; gelişigüzel, inanılmayacak istekler peşinde ulusu uğraştırmamak ve zarara sokmamak; uygarlık dünyasından uygarca ve insanca davranışını ve karşılıklı dostluğunu beklemektir"(43).

Atatürk, Türk devrimini yaparken, en nazik anlarda tarih bilgisini en etkin bir silah olarak kullanmıştır(44). 1 Kasım 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Saltanat ve Hilafet'in birbirinden ayrılması ve saltanatın

kaldırılmasıyla ilgili olarak yapılan tartışmalar sırasında bunun son derece dikkat çekici bir örneğini vermiştir. Sorun, saltanatın kaldırılmış olmasının hukuksal açıdan belirlenmesinden başka bir şey değildi. Ancak yüzyılların kökleştirdiği bir anlayışın etkisiyle, saltanatın kaldırılması konusu mecliste derin görüş ayrılıklarına yol açtı. İşte Atatürk bu aşamada meclis üyelerine bilimsel ve tarihsel kanıtlarla gerçeği anlatmaya çalışırken derin tarih bilgisini ortaya serdi. Tarihin unutamayacağı, bilimsel açıdan "ölümsüz" bir yapıda olan bu uzun söylev şaşılacak bir bilgi genişliği, görüş yeniliği ile Saltanat ve Hilâfet kurumunun bir tarihçesini vermektedir.(45) Aynı zamanda Atatürk bu konuşmasında İslâm ve Türk tarihlerinden örnekler vererek "hakimiyet ve milli saltanat makamının" Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait olabileceğini tarihin ışığı altında açıklamıştır: "Millet mukadderatını doğrudan doğruya ele aldı ve milli saltanat ve hakimiyetinin bir şahısta değil bütün fertler tarafından seçilmiş vekillerden oluşan bir yüce mecliste temsil etti", demek suretiyle meclisin üstünde bir güç olamayacağını bir kez daha vurgulamış oldu.

Halifeliğin kaldırılması sırasında da görülen bir takım duraksamaları onun yine benzer yöntemlerle giderdiğini belirtmek gerekir. Osmanlı hanedanına mensup bir halifenin liderliğinde, Türkiye'nin 300 milyonluk bir İslam dünyasının önderliğini ve sorumluluğunu üstlenerek "İslâmşümül" bir devlet kurulmasını savunanlara şunları söylemiştir:

"Milletimiz, yüzyıllarca bu boş görüş açısından hareket ettirildi. Fakat ne oldu? Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup mahvolan Anadolu evlatlarının sayısını biliyor musunuz... Suriye'yi, Irak'ı korumak için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için ne kadar insan telef oldu, bunu biliyor musunuz? Ve sonuç ne oldu görüyor musunuz?" (46)

Dünyanın gidişinden habersiz olan ve Türk ulusuna altından kalkamayacağı bir görev yüklemek isteyen bu bilgisizler, Atatürk'ün deyimıyla "din oyunu aktörleri"nden başka birileri değildir. Yayınladıkları, söyledikleri de birer safsataydı. Fakat bunca yüzyıllarda olduğu gibi bugün de ulusların bilgisizliğinden ve tutuculuğundan yararlanarak kişisel çıkar sağlamak için dini bir araç olarak kullanan bu din oyunu aktörlerine her yerde rastlanacaktır(47).

Atatürk'ün eski Türk ve Osmanlı tarihinin klasik dönemi konusunda ilgi çekici tespitleri bulunmaktadır. Bu konularla ilgili yorum ve değerlendirmelerin Millî Mücadele sırasında yapılmış olması ayrı bir anlam ve önem taşımaktadır. Çünkü bu tarihlerde Türk Tarih Tezi'nin esasları henüz ortaya atılmış değildi.

Nitekim Atatürk Adana esnafıyla 16 Mart 1923 tarihinde yaptığı konuşmada Adana'nın Türk olduğunu açıklarken şöyle demektedir:

" Bu memleket tarihte Türktü. O halde Türktür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır "(48).

Ancak Atatürk, yörenin tarihsel süreç içinde nasıl Türkleştiğine ilişkin açıklayıcı bilgiler vermekten de geri kalmamıştır:

"Gerçi bu güzel memleket kadim asırlardan beri, çok kez ecnebi istilasına maruz kalmıştı. An asıl Türk ve Turani olan bu ülkeleri İraniler zaptetmişlerdi. Sonra bu İranileri mağlup eden İskender'in eline düşmüştü. Onun ölümüyle memalik taksim edildiği vakit Adana kıt'ası da Silifkelilerde kalmıştı. Bir aralık buraya Mısırlılar yerleşmiş, sonra Romalılar istila etmiş, sonra Şarki Roma yani Bizanslıların eline geçmiş, daha sonra Araplar gelip Bizanslıları koğmuşlar; en nihayet Asya'nın göbeğinden tamamen kaynakayan Türkler soyundan ırkdaşlar buraya gelerek memleketi, hayatı sabıka ve asliyesine iade ettiler" (49).

Bu sözleriyle Atatürk'ün, Anadolu'nun yüzyıllarca çeşitli kavimlerin egemenliği altında kaldığını söylemesi ve en sonunda burasının bir Türk yurdu haline geldiğini belirtmesi onun keskin gözlem ve geniş bakış açısının sonucudur.

Türklerin yaşadıkları yerlerde diğer uygarlıklarla kurdukları iletişim ve bu iletişimin doğurduğu sonuçları Atatürk, tarih tezinin ortaya atılmasından yıllarca önce dikkate değer bir biçimde ve bir ugarlık sorunsalı olarak açıklamıştır:

"Akvam-ı İslamiyenin içinde bizim milletimiz olan Türkler ananat ve teamülü milli itibarıyla sakim şeylere malik değillerdi. Lakin Türkler buldukları saha yaşadıkları menatik itibarıyla bir taraftan İran ve diğer taraftan Arap ve Bizans milletleriyle hali temasta idiler. Şüphe yok ki bu temasların milletler üzerinde tesirleri görülür. Türkler bu milletlerin sakim âdatından, fena cihetlerinden müteesir olmaktan men-i nefis edememişlerdir. Bu hal kendilerinde müşevveş, gayri ilmi, gayri insani zihniyetler tevlidinden hali kalmamıştır. İşte sukutumuzun belli başlı birini bu nokta teşkil ediyor" (50).

Atatürk okuduğu kitapların ve yetiştiği çağın tarih görüşüne uygun olarak Osmanlı Devleti'nin "Ufak bir aşiretten" çıktığını kabul etmektedir (51). Bu aşiretin kurduğu devlet büyük bir imparatorluğa dönüşmüştür. Altı yüz yıldan beri imparatorluk "Kemal-i şevket ve azametle devam etti. Çok geniş olan bu ülkenin bir ucundan diğer ucuna ordular sevk eden Osmanlılar, yalnız askeri

alandaki değil yönetim alanında da kusursuz bir biçimde işleyen bir örgüt kurmuşlardı. Osmanlılar, diğer unsurların din ve geleneklerine dokunmadılar. Hatta, Fatih İstanbul'da bulduğu dini ve milli teşkilatı olduğu gibi bıraktı. Rumların dışında Ermenilere de her türlü özgürlüğü verdi"(52). Bu bakımdan, "anasır-ı gayri müsliminin Osmanlı Devleti ve milleti âuşunda mazhar oldukları imtiyazlar üç asrı müteceviz bir zamandan beri ziyadesiyle mevcuttur" (53).

Öte yandan tarihimizde görülen "çok parlak muzafferiyetlerin" sonuçlarından gereği gibi yararlanma yoluna gidilememiştir. Çünkü "zaferle beraber herşey bırakılmış ve semerelerini toplamağı ecdadımız ihmal etmiştir" (54). Atatürk bu konuda oldukça çarpıcı bir örnek vermektedir: "Beynelmilel umumi tarihin cereyanında Türklerin 1453 zaferini yani İstanbul'un fethini tasavvur buyurunuz. Bütün bir cihana karşı İstanbul'u ebediyen Türk camiasına maletmiş olan kuvvet ve kudret takriben aynı senelerde icat edilmiş olan matbaayı Türkiye'ye" sokamadı (55). Daha fenası, "Osmanlı Türkleri, İstanbul'u, Rumeli'yi fethettikten sonra hayatlarının içtimai ihtiyacat levazımını bizzat temin ile iştigalden kendilerinin müstağni olduklarını kabul ettiler. Bu hususu içli, dışlı temasa geldikleri anasır-ı ecnebiyenin eyadii menfaatına terk ettiler...Onlar için bu kahramanlık sanatından başka sanat yoktu. Veyahut başka sanatla iştigali haysiyetlerine münafi görürlerdi" (56).

Atatürk'e göre fetih siyaseti ve yabancılara verilen ayrıcalıklar, Osmanlı'nın çöküşünü hazırlayan temel etkenler arasında yer almaktadır. Çünkü Osmanlı hükümdarları "fütihat dairesi dahiline gelen halkı memnun edebilmek için, sonraları ecnebilere memnun edebilmek için doğrudan doğruya unsuru aslinin hukukundan ve menabii hayatiye ve iktisadiyesinden bir çok şeyleri lütuf olarak onlara bahşettiler"(57). "Kapitülasyon(58) adıyla verilen bu ayrıcalıklar Türklerin elini kolunu bağladı. Osmanlı fatihleri, hakanları, müstevlileri, unsuru asli ile beraber sabanın önünde mağlup olup ricate başladıktan sonra, asıl felaketlerin büyüğü görüldü. Sırf şahane bir ihsan olarak ecnebilere bahşedilmiş olan ve lutfu mahsus olarak memleket dahilindeki anasır-ı gayrimüslimeye verilmiş olan her şey, hukuku müktesebe telakki edildi"(59). Bunun sonucu olarak devletin yaptırım gücü giderek daraldı ve işlemez bir duruma geldi:

"Bir devlet ki, kendi tebaasına vaz ettiği bir vergiyi ecnebilere vaz edemez. Gümrük muamelatını, rüsumunu memleketin ve milletin ihtiyacına göre tanzim etmekten memnudur. Ve bir devlet ki fazla olarak ecnebilere üzerinde hakkı kazasını tatbikten mahrumdur. Böyle bir devlete bittabi müstakil denemez"(60).

Oysa, "Milletleri vatanlarında takarrür ettirmenin, millete istikrar vermenin vasıtası sabandır, saban kılıç gibi değildir. ... Kılıç ve saban bu iki fatihten birincisi, ikincisine daima mağlup oldu. Tarihin bütün vakaları ve hadiseleri hayatın bütün müşahadeleri bunu teyid ediyor..." Bütün yenilgiler, bütün facialardan sonra milletimiz yine bu topraklarda bulunuyorsa bunun asıl nedeni şudur:

"Çünkü Türk çiftçisi bir eliyle kılıcını kullanırken diğer elindeki sabanla topraktan ayrılmadı. Eğer milletimizin ekseriyet-i azimesi çiftçisi olmasaydı, bugün dünya yüzünde bulunmayacaktık"(61).

Atatürk'ün tarih bilgisi insanı şaşırtacak kadar derindir. Birçok yerde verdiği ayrıntılar bunu göstermektedir. Onun bu bilgileri okul sıralarında elde ettiğini söylemek son derece güçtür. Ekrem Üçyiğit, Mustafa Kemal'in yetiştiği yıllarda askeri idadilerde okutulan bir tarih kitabından yola çıkarak o günlerde bir "dahi"nin önüne konuları bu ders kitabının kısırlığından ve yetersizliğinden acıyla söz etmektedir(62). Bu bakımdan Atatürk'ün tarih bilgisinin kaynağını onun kişisel çabalarında ve savaş sırasında bile yitirmediği okuma alışkanlığında aramak gerekir. Atatürk'ü yakından tanımış olan Falih Rıfkı'nın "okumazdı" demesi, şaşırtıcı olduğu kadar gülünç bir yargıdır(63). Kaldı ki Atatürk, Büyük Nutuk'u hazırlarken bile Wells'in yazdığı Dünya Tarihi'ni okumuş ve bu kitabın son sayfalarında yer alan evrensel bir federal hükümet önerisini de tartışmaya açmıştır(64). Kendisini dil ve tarih çalışmalarına verdikten sonra ne kadar çok kitap taradığını söylemeye gerek bile yoktur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki hemen hemen bütün konuşmalarında görüldüğü gibi Atatürk; ele aldığı konuları, çözmeye çalıştığı sorunları sürekli olarak "tarihin ışığında"(65) ele alıp değerlendirme, açıklama yoluna gitmiştir. Deyim yerindeyse tarih onun için engin ve zengin bir "laboratuvar" işlevi görmektedir. Şark ve Garp kültürlerinin bir dualizm halinde yan yana yaşamasını zararlı gören Atatürk, doğulu dünya görüşünü kökünden silecek bir devrim yaparken de(66) tarihsel birikimden yola çıkmıştır. O halde tarih, ulusal eğitimin en güçlü bağı olduğu kadar ulusal bir bilinç yaratmanın, ulusa güven duygusu aşılamanın da en önemli araçlarından biridir. Bütün bunların ötesinde tarih, son yüzyıllarda Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu uygarlık sorunsalının aşılmasına katkıda bulunan bir anahtar ödevi görmüştür.

DİPNOTLAR

- * Bu yazı, Uludağ Üniversitesi'nin 11 Kasım 1996 tarihinde düzenlediği **Atatürk'ü Anma Toplantısı**'nda yapılan bir konuşmaya dayanmaktadır. Bu anma toplantısına katılmama sağlayan ve gerekli kolaylıkları gösteren Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü'ne burada teşekkürü borç bilirim
- (1) Busbecq, **Türk Mektupları**, (çev. H. C. Yalçın), İstanbul, 1939, s. 296-297.
 - (2) Hamit, **Eşber**'de Aristo'yu İskender'e karşı şöyle konuşturmuştur: Tarihi yazan benim yapan siz!
 - (3) İsmail Arar, "Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği, Amacı", **Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri**, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1980, s. 155.
 - (4) Şerafettin Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Ankara, 1989.
 - (5) Cengiz Orhonlu, "Atatürk ve Tarih Görüşü", **Türk Kültürü**, sayı 61(1967), s. 26-30.
 - (6) Afet İnan, "Atatürk ve Tarih Tezi", **Belleten**, sayı 10 (1939), s. 243-246; Arar, **göst. yer.**, s. 155; ayrıca bkz. Enver Ziya Karal, "Atatürk ve Tarih", **Türk Dili**, sayı 170 (1965); Bekir Sıtkı Baykal, "Atatürk ve Tarih", **Belleten**, sayı 140 (1973); Büşra Ersanlı Behar, **İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, İstanbul, 1992.
 - (7) İlber Ortaylı "Resmi Tarihçilik Sorunu Üzerine", **Tarih ve Demokrasi, (Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan)**, İstanbul, 1992, s. 31-39, 1930'lu yılların Türkiye'sinde resmi tarihçiliğin Batı'daki anlamda sistemli bir biçimde örgütlenemediğine dikkati çekmektedir.
 - (8) Mahmut H. Şakiroğlu, "Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları", **Tarih ve Toplum**, sayı 36 (1986); sayı 38 (1987); sayı 40 (1987).
 - (9) Enver Ziya Karal, "Tanzimat'tan Bugüne Kadar Tarihçiliğimiz", **Felsefe Kurumu Seminerleri**, Ankara, 1977, s. 255-259.
 - (10) Karal, "Tanzimattan...", **göst. yer.**, s. 256-257.
 - (11) Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu**, Ankara, 1975.
 - (12) Karal, "Tanzimattan...", **göst. yer.**, s. 256-257.
 - (13) A. Mandelsteim, **Le sort'de l'Empire Ottoman**, Paris, 1917.
 - (14) Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul, 1996, s. 102.
 - (15) Cengiz Orhonlu, "Atatürk ve Tarih Görüşü", **göst. yer.**, s. 26.
 - (16) "Societe de Defense Droits Ottomans-Smyrne", **Smyrne Turque**, Imprimerie Ahmed İhsan, 1919.
 - (17) Cami, **Anadolu'da Hıristiyan Türkler**, İstanbul, 1335. Bu kitapta yer alan yazılar, önce İzmir gazetelerinde parça parça yayınlanmıştır.
 - (18) Karal, "Tanzimattan...", **göst. yer.**, s. 256-257.
 - (19) Şemsettin Günaltay, "Atatürk'ün Tarihçliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra", **Belleten**, sayı 10 (1939), s. 273.
 - (20) **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1961-1972 (Bundan böyle Söylev), II, s. 8.
 - (21) **Söylev**, II, s. 10.
 - (22) Karal, "Atatürk ve Tarih", **göst. yer.**
 - (23) Karal, "Atatürk ve Tarih", **göst. yer.**

- (24) Bekir Sıtkı Baykal, "Atatürk ve Tarih", **göst. yer.**
- (25) Arar, "Büyük Nutuk'un...", **göst. yer.**, s. 155.
- (26) Arar, "Büyük Nutuk'un...", **göst. yer.**, s. 166.
- (27) Kemal Atatürk, **Nutuk**, İstanbul, 1972, I, s. 397.
- (28) **Nutuk**, I, s. 359.
- (29) **Nutuk**, I, s. 359.
- (30) **Nutuk**, I, s. 418-419.
- (31) **Nutuk**, I, s. 64.
- (32) **Nutuk**, I, s. 64; Krş. Vesika 38.
- (33) Carlyle, **Kahramanlar** (çev. Reşat Nuri Güntekin), İstanbul, 1943: "Benim fikrimce Kainat Tarihi, insanın bu dünyada başardığı şeylerin tarihi, esas itibarıyla yeryüzünde çalışıp çabalamış Büyük Adamların Tarihidir. Bu büyük adamlar insanların kılavuzu, umumi insan topluluğunun yapmağa veya erişmeğe uğraştıkları şeyin modelcileri, modelleri ve geniş manada yaratıcıları olmuşlardır. Dünyada başarılıdığını gördüğümüz bütün şeyler yeryüzüne gönderilmiş Büyük Adamlarda yaşamış Düşüncelerin maddi neticeleri, ameli gerçekleşmesi ve vücutlanmasıdır. Korkmadan kabul edebiliriz ki bütün dünya tarihinin ruhu bu insanların tarihidir..." s. 2-3.
- (34) **Nutuk**, I, s. 70-71.
- (35) **Söylev**, II, s. 161.
- (36) **Nutuk**, II, s. 434-435.
- (37) **Nutuk**, II, s. 435.
- (38) **Nutuk**, II, s. 636.
- (39) **Nutuk**, II, s. 575.
- (40) **Nutuk**, II, s. 645.
- (41) **Nutuk**, II, s. 436.
- (42) **Nutuk**, II, s. 436.
- (43) **Nutuk**, II, s. 710-711.
- (44) **Nutuk**, II, s. 708
- (45) **Söylev**, II, s. 126
- (46) **Söylev**, II, s. 126.
- (47) **Söylev**, II, s. 139 (20 Mart 1923'te Atatürk'ün Konya'da gençlerle yaptığı konuşma)
- (48) **Söylev**, II, s. 126.
- (49) **Söylev**, II, s. 126.
- (50) **Söylev**, II, s. 129.
- (51) Atatürk daha sonra "Türkler bir aşiret olarak Anadolu'da imparatorluk kuramaz. Bunun başka türlü izahı olmak lazımdır. Tarih ilmi bunu meydana çıkarmalıdır", demiş ve onun bu düşüncesi Türk Tarih Tezinin çıkış noktalarından biri olmuştur. Bkz. Afet İnan, "Atatürk ve Türk Tarih Tezi", **Bellekten**, sayı 10 (1939), s. 244. Gerçekten Köprülü'nün aşağı yukarı o yıllarda başlattığı çalışmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nu kuranların 400 çadırlık bir oymaktan oluşmadığını ortaya koymuştur. Ayrıntıya girmeden burada Köprülü'nün yanında Paul Wittek, Ömer Lütfi Barkan, Mustafa Akdağ, Halil İncalık, Faruk Sümer gibi tarihçileri anmakla yetiniyoruz.
- (52) **Söylev**, II, s. 8-9.

- (53) **Söylev**, II, s. 5.
- (54) **Söylev**, II, s. 53.
- (55) **Söylev**, II, s. 238.
- (56) **Söylev**, II, s. 32.
- (57) **Söylev**, II, 102.
- (58) **Söylev**, II, s. 102. Atatürk'ün, "... Kapitülasyon kelimesi bir kale içinde muhasara olunan, esbab ve vesaiti tedafüyesini kullandıktan sonra arzı teslimiyete mecbur olanlar hakkında kullanılan bir kelimedir", diyerek sözcüğün asıl anlamına açıklık getirmesi çarpıcıdır. Krş. Şerafettin Turan, **Türkiye-İtalya ilişkileri, I, Selçuklulardan Bizansın Sona Erişine**, İstanbul, 1990, s. 12.
- (59) **Söylev**, II, s. 103.
- (60) **Söylev**, II, s. 104.
- (61) **Söylev**, 103-117.
- (62) Felesefe Kurumu Seminerleri, **Türkiye'de Tarih Eğitimi**, Ankara, 1977, s. 307. Ayrıca bkz. Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul, 1993, s. 224-225.
- (63) Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul, 1969, s. 485-552.
- (64) **Nutuk**, II, s. 712-713.
- (65) Ekrem Akurgal, "Tarih İlmî ve Atatürk", **Belleten**, sayı 80 (1956), s. 571.
- (66) Akurgal, "Tarih İlmî...", **göst.yer.** s. 580. Nutuk'un bir tarih kaynağı olarak önemi için ayrıca bkz. Suat Sinanoğlu, "Atatürk'ün Nutku'nun Tarih Eseri Olarak Değerlendirilmesi", **VI. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 1967, s.567-572.